

کتابخانه تخصصی
فناوری اطلاعات علمی ایران

دانشگاه سمنان

دانشکده علوم انسانی
گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

تحدید و تکثیر نسل از منظر فقه مذاهب اسلامی و حقوق موضوعه

استاد راهنما:

دکتر حمید مسجد سرایی

استاد مشاور:

دکتر مصطفی جباری

پژوهشگر:

زهرا جابری

مهرماه ۱۳۹۵

دانشگاه گیلان
دانشکده علوم انسانی

شماره: _____
تاریخ: _____

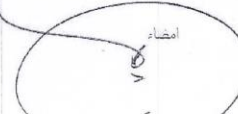
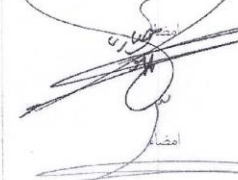

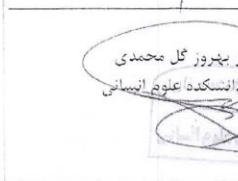
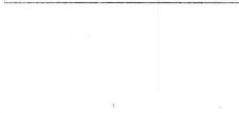

صور تجلیسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

با تأییدات خداوند متعال جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

خانم زهرا جابری - به شماره دانشجویی: ۹۱۲۸۰۳۸۰۰۲ - رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی -
عنوان: "تجدید و تکثیر نسل از منظر فقه مذاهب و حقوق موضوعه" در ساعت ۱۱/۳۰ روز شنبه مورخ
۹۵/۷/۱۷ -

حضور استادان راهنما، مشاور و هیأت داوران در دانشکده علوم انسانی تشکیل گردید و در این جلسه پایان
نامه با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت.

نامبرده نمره (به عدد احروف) ۱۷/۸۱ (هفده و هشتاد و یک) با درجه نوبت دریافت نمود.

<p>امضاء</p> 	<p>استاد راهنما: دکتر حمید مسجد سیرایی</p>
<p>امضاء</p> 	<p>استاد مشاور: دکتر مسطفی جباری</p>
<p>امضاء</p> 	<p>استاد داور داخلی خارجی: دکتر علی بهریمی</p>
<p>امضاء</p> 	<p>استاد داور داخلی خارجی: دکتر مجتبی جعفری</p>
<p>دکتر بهروز گل محمدی رئیس دانشکده علوم انسانی</p> 	<p>دکتر قدرت الله خاظمیان معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده</p>

سپاسگزاری

در مسیر انجام هرچه بهتر تحقیق از یاری عزیزانی برخوردار شدم
که تقدیر از آنان مصداق

«من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق» خواهد بود.

بر خود واجب می‌دانم که مراتب سپاسگزاری بی شائبه خود را از
اساتید ارجمند جناب آقای دکتر حمید مسجدسرایبی در سمت استاد
راهنما و جناب آقای دکتر مصطفی جباری در سمت استاد مشاور
اعلام داشته و تقاضای بخشش به دلیل مزاحمت‌های بی‌موقع و متعدد
را از ایشان داشته باشم. از خداوند منان برای ایشان خیر در دنیا و
آخرت را آرزومندم. هم‌چنین از خانواده مهربانم که مرا در این راه،
مساعادت نمودند تشکر نمایم.

تقدیم:

این قطره ناچیز را به:

بحر بیکران عدالت و فضیلت، پیشوای متقیان، قرآن ناطق

و به خانواده عزیزم تقدیم می‌دارم.

چکیده :

مسأله‌ی تحدید و تکثیر نسل از جوانب مختلف و در ابعاد گوناگون فقهی، حقوقی، پزشکی، تربیتی، سیاسی، اقتصادی، جمعیت‌شناسی و ... قابل بحث و بررسی بوده و در هر یک از این زمینه‌ها نیز کتاب‌ها و مقالاتی به رشته تحریر درآمده است که در این پایان‌نامه، پرداختن به همه‌ی این ابعاد مورد نظر ما نیست و اگر سخنی هم به میان آید، جنبه‌ی فرعی و حاشیه‌ای داشته و تنها غنای مباحث را در پی خواهد داشت.

موضوع اصلی این تحقیق تحدید و تکثیر نسل از منظر فقه مذاهب اسلامی و حقوق موضوعه می باشد. در واقع ما در این پژوهش در پی آن هستیم تا به این سؤالات که مبانی فقهی تحدید و تکثیر نسل کدام است؟ و همچنین آیا شرط عدم تناسل در نکاح باطل است یا خیر؟ پاسخ دهیم و از آنجایی که در این باب دیدگاه‌های متفاوتی از عالمان مسلمان، شیعی و سنی مطرح گشته است، تلاش شده تا با روش توصیفی - تحلیلی و از طریق منابع کتابخانه‌ای و سایر منابع موجود، دیدگاه‌ها و دلایل هر کدام از آنها بررسی شود تا راهی را که با مبانی فقهی و حقوقی اسلام سازگاری بیشتری دارد، نشان داده شود. به طور کلی در اکثر مذاهب اسلامی، حکم کنترل جمعیت با توجه به شرایط زمانی و مکانی و در جنبه‌های مختلف اقتصادی و فرهنگی و ... تغییر می‌کند که در حال حاضر، نظر اغلب مذاهب اسلامی بر افزایش جمعیت می‌باشد.

واژگان کلیدی: کنترل جمعیت، تنظیم خانواده، ثبات جمعیت، افزایش جمعیت، تحدید موالید.

عنوان	فهرست مطالب	صفحه
مقدمه		۱
فصل اول: کلیات تحقیق.....		۲
۱-۱- بیان مسأله		۳
۱-۲- اهمیت و ضرورت موضوع		۵
۱-۳- پیشینه تحقیق		۶
۱-۴- سؤال‌های تحقیق		۷
۱-۵- فرضیه‌های تحقیق		۷
۱-۶- روش تحقیق		۷
فصل دوم: مفهوم‌شناسی و مبانی تحقیق.....		۹
۲-۱- تعاریف و اصطلاحات		۱۰
۲-۱-۱- جمعیت		۱۰
۲-۱-۲- خانواده		۱۰
۲-۱-۳- استیلا		۱۲
۲-۱-۴- عزل		۱۲
۲-۱-۵- سکولاریسم		۱۳
۲-۱-۶- سیاست جمعیتی		۱۴
۲-۲- خانواده در اندیشه دینی و حقوقی		۱۶
۲-۲-۱- جایگاه خانواده در اسلام		۱۶
۲-۲-۱-۱- جایگاه خانواده از منظر قرآن		۱۷
۲-۲-۱-۲- جایگاه خانواده از منظر روایات		۱۹
۲-۲-۲- جایگاه خانواده از منظر قوانین وضعی		۱۹
۲-۳- سابقه تاریخی کنترل موالید		۲۱

فصل سوم: کنترل باروری از دیدگاه فقه سیاسی ۲۴

۳-۱-۱- ادله موافقان کنترل موالید ۲۵

۳-۱-۱-۱- استناد به آیات ۲۵

۳-۱-۲- استناد به روایات ۲۹

۳-۱-۳- استناد به سایر ادله ۳۰

۳-۲- ادله مخالفان کنترل موالید ۳۷

۳-۲-۱- استناد به آیات ۳۸

۳-۲-۲- استناد به روایات ۴۲

۳-۲-۳- استناد به سایر ادله ۴۸

۳-۳- تحدید و تکثیر نسل از منظر احکام اولیه و ثانویه ۵۱

۳-۴- پیشینه روش‌های جلوگیری از باروری ۵۲

۳-۴-۱- انواع شیوه‌های کنترل باروری ۵۳

۳-۴-۱-۱- ممانعت از لقاح ۵۴

۳-۴-۱-۱-۱- راه‌های جلوگیری از لقاح بصورت موقت ۵۴

۳-۴-۱-۱-۲- راه‌های جلوگیری از لقاح بصورت طولانی ۵۶

۳-۴-۱-۲- ازین بردن نطفه منعقد ۵۷

۳-۴-۱-۲-۱- معدوم نمودن نطفه منعقد قبل از لانه‌گزینی ۵۷

۳-۴-۱-۲-۲- سقط نطفه بعد از لانه‌گزینی ۵۸

۳-۴-۲- حکم فقهی روش‌های پیشگیری از بارداری: ۵۸

فصل چهارم: بررسی شروط استیلا و عدم تناسل ۶۱

در نکاح ۶۱

۴-۱- شرایط صحت شرط ضمن عقد و انواع شرط صحیح ۶۲

۴-۲- شروط استیلا و عدم تناسل در نکاح ۶۹

۳-۴- احکام شروط استیلا و عدم تناسل ۷۱

فصل پنجم: الزامات سیاسی و برنامه‌ریزی‌های حکومتی برای مبارزه با

کاهش جمعیت ۷۶

۱-۵- سکولاریزاسیون خانواده و نقش آن در کاهش جمعیت ۷۷

۲-۵- تدابیر حکومت اسلامی برای افزایش جمعیت ۷۸

۱-۲-۵- بررسی عوامل مؤثر در کاهش گرایش به ازدواج ۷۹

۲-۲-۵- ارائه راهکارهایی برای گسترش فرهنگ ازدواج آسان ۸۰

۳-۲-۵- فرهنگ‌سازی جهت تشویق فرزندآوری و مقابله با تک فرزندی ۸۳

۳-۵- پیامدهای کنترل موالید در ایران در دراز مدت ۸۴

۱-۳-۵- تضعیف نیروی دفاعی کشور ۸۴

۲-۴-۵- کاهش جمعیت جوان و نخبه کشور ۸۵

۳-۴-۵- تهدید مذهب شیعه ۸۵

فصل ششم: نتیجه‌گیری ۸۷

منابع و مآخذ ۹۰

منابع و مآخذ : ۹۱

منابع فارسی: ۹۲

منابع عربی: ۹۱

فرهنگ نامه‌ها: ۹۵

مقالات : ۹۶

چکیده انگلیسی ۹۸

مقدمه

در بین نهادهای اجتماعی، خانواده کوچک ترین نهاد اجتماعی است که در نخستین شکل خود با ازدواج یک مرد و یک زن آغاز می‌شود. تعریف عام و شایع از خانواده این است که خانواده از پدر و مادر و فرزندان تشکیل شده است. ازدواج در ادیان مختلف اهداف زیادی دارد که هر کدام از آنها با توجه به شرایط و عوامل گوناگون دارای درجه اهمیت متفاوتی هستند. یکی از نتایج و اهداف بزرگ ازدواج وجود فرزند و بقای نسل آدمی است. تولید و تکثیر نسل را نباید کوچک و بی اهمیت شمرد؛ زیرا هدف آفرینش انسان، پرورش و تکامل او است. وجود فرزند صالح در دنیا و آخرت سعادت محسوب شده و این امر از ثمرات ازدواج است.

تولید و پرورش انسان‌های خداپرست و موحد و نیکوکار و صالح، مطلوب خدای جهان آفرین است. از دیدگاه اسلام، وجود فرزند صالح برای پدر و مادر یک عمل صالح شمرده می‌شود و در سعادت دنیا و آخرت آنها مؤثر است به همین جهت، معصومان تکثیر نسل را از اهداف ازدواج خوانده‌اند. یکی از مسائل مهم در زمینه جمعیت، بحث تحدید و تکثیر نسل است. در این پژوهش سعی شده است به بررسی تحدید و تکثیر نسل از منظر فقه مذاهب اسلامی و حقوق موضوعه پرداخته شود. این پژوهش در پنج فصل تدوین یافته است، در فصل اول تحت عنوان کلیات تحقیق به تبیین بیان مسأله، اهمیت و ضرورت تحقیق و ... پرداخته شده است. سپس در فصل دوم، مفهوم شناسی و مبانی تحقیق مورد مذاقه قرار گرفته است و در فصل سوم به بررسی کنترل باروری از دیدگاه فقه سیاسی پرداخته شده است و در این فصل، ادله موافقان و مخالفان کنترل موالید مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته، سپس در فصل چهارم به بررسی شروط استیلاء و عدم تناسل در نکاح شده را مورد مذاقه قرار داده شده است و در پایان با بیان نتیجه گیری و ارائه پیشنهاداتی در رابطه با موضوع مذکور امید این می رود که پژوهش حاضر بتواند مثمر ثمر واقع گردد.

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله

بی‌شک نهاد خانواده به عنوان با هویت‌ترین نهاد اجتماعی از دیرباز موقعیت و مقام ممتازی را بین کلیه تأسیسات حقوقی نوین و کهن احراز کرده است. به طوری که خانواده یکی از ارکان اساسی و از مهم‌ترین عناصر تشکیل‌دهنده هر اجتماع به شمار می‌رود و اهمیت و ارزش هر قوم و اجتماع به اهمیت و ارزش والای خانواده است.

در آموزه‌های اسلامی نسبت به ازدواج و تشکیل خانواده و سپس در مرحله بعد نسبت به تولید و تکثیر نسل تأکید فراوانی شده است، به نحوی که از نظر اسلام، فرزند داشتن و باقی گذاردن نسل برای هر مسلمانی امری راجح و مطلوب است.

تکثیر نسل به عنوان نقطه مقابل تحدید نسل به معنای "افزایش توالد به منظور دستیابی به جمعیت بیشتر" است که عکس همین تعریف در مورد تحدید نسل صدق می‌کند.

با توجه به مفاد آیات و روایات موجود در این زمینه نظیر آیات "و یمدکم باموال و بنین و يجعل لکم جنت و يجعل لکم انهارا" (۱۲ سوره نوح) و "والله جعل لکم من انفسکم ازواجاً و جعل لکم من ازواجکم بنین و حفدة... (۷۲ سوره نحل) که تأکید بر نعمت بودن کثرت فرزند و تبیین هدف اصلی از ازدواج که همان تکثیر و بقای نسل بشر است دارد و روایاتی مثل روایات پیامبر که می‌فرماید: "طلب فرزند نمایید که من به زیادی و فراوانی افراد شما در قیامت، بر سایر امت‌ها افتخار می‌کنم" یا دستور می‌دهند: "با زن‌های ولود ازدواج کنید که برای شما فرزند زیاد می‌آورند" و با عنایت به قاعده "نفی سبیل" و نظر به فلسفه ازدواج که همان "تناسل" می‌باشد، می‌توان نتیجه گرفت اصل اول در اسلام، تکثیر نسل و سامان‌دهی به این تکثیر است.

هر چند که اسلام برای حفظ و بقای نوع انسانی تشویق به افزودن و حفظ نسل مسلمانان کرده است و از این رو اجرای هرگونه برنامه برای کاهش نسل مسلمانان با دیدگاه شرع انور ناسازگار است، با این وجود موافقین تحدید نسل برای اثبات مدعای خود به دلایلی نظیر:

۱- اشاره به برخی آیات مانند " یا ایها الذین آمنوا ان من ازواجکم و اولادکم عدوا لکم .... " (۱۴ سوره تغابن)، " المال والبنون زینته الحیوة الدنیا .... " (۴۶ سوره کهف)، ۵۵ و ۸۵ سوره توبه، ۲۰ سوره حدید، ۹ سوره منافقون که دلالت بر فتنه و مایه عذاب بودن اولاد دارند و فرزند را وسیله غفلت می دانند.

۲- اصل اباحه

۳- روایات جواز عزل

۴- عائله سنگین و نفی عسرو حرج استدلال کرده اند.

موضوع تحدید و تکثیر نسل، با داشتن سابقه ای طولانی همچنان در زمره مسائل روز و مورد بحث عصر حاضر بوده که با وجود انجام پژوهش هایی در این زمینه هنوز ابعاد ناشناخته بسیاری دارد که ما در این پژوهش برآنیم تا با تتبع در منابع فقه مذاهب اسلامی و حقوق موضوعه به بررسی بعضی از این ابعاد از جهات ذیل بپردازیم:

آیا شرع در زمینه تحدید یا تکثیر نسل رویکرد خاص و ویژه ای دارد یا این که در این زمینه به سکوت عبور کرده است به عبارت دیگر آیا از فحوای آیات و روایات و مبانی فقهی و حقوق می توان نتیجه گرفت که مسأله تکثیر نسل حداقل از حکم تکلیفی استحباب برخوردار است یا این که تحدید نسل در تعارض با آموزه های شرعی و حقوقی می باشد، در فرض دوم آیا از باب احکام ثانوی یا حکم حکومتی می توان در مقطعی از زمان و بنا بر مصالحی، دولت اسلامی به تحدید نسل حکم کند؟

از دیگر اهداف این پژوهش، بررسی "صحت یا بطلان شرط عدم تناسل در نکاح دائم و موقت" و تبیین سیاست های کنترل جمعیت در ایران، به عنوان یک معضل اجتماعی و سیاسی در عصر حاضر و پیشگیری از آن برای حفظ بقای نسل شیعه است.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

کنترل موالید از زمان‌های قدیم وجود داشته است. روند کنترل جمعیت و تنظیم خانواده به جوامع باستانی در نژادها و ادیان مختلف باز می‌گردد و از سالیان دور از دوره پیامبران بزرگ چون موسی، پیامبر قوم یهود و زرتشت، پیامبر باستانی ایران مورد توجه ادیان بوده است. در ایران، تنظیم خانواده از حدود ۳۰ سال پیش به صورت رسمی پذیرفته شده است و سیاست‌های جمعیتی مبنی بر تنظیم خانواده در ایران، طی دو مرحله اتخاذ و مورد اجرا گذاشته شده است. مرحله نخست طی سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۴۶ (پیش از انقلاب) و مرحله دوم از سال ۱۳۶۸ تا کنون، سال ۱۳۴۶ در وزارت بهداری واحدی به نام بهداشت و تنظیم خانواده استقرار یافت تا بر جمعیت، کنترل و محدودیت اعمال کند.

در سال‌های بعدی این واحد، تحت عنوان سازمان تنظیم خانواده شهرت یافت. دوره دوم سیاست‌های تعیین موالید و برنامه‌های تنظیم خانواده در ایران در سال‌های ۱۳۶۸ اتخاذ و مورد اجرا گذاشته شد.

زمانی که در سال ۱۳۶۷ نتایج سرشماری منتشر و میزان رشد جمعیت (به طور کلی ۳/۹ درصد بدون احتساب معاودین عراقی و پناهندگان افغانی ۳/۵۵) و شاید به طور دقیق‌تر ۳/۲ درصد در سال‌های ۵۵ تا ۶۵ اعلام شد.

خطر افزایش انفجاری جمعیت و زمان دو برابر شدن آن (با نرخ ۳/۹ درصد در هر ۱۸ سال یک بار) متفکرین جامعه و در رأس آن دولت را به فکر اتخاذ سیاستی رسمی مبنی بر کاهش موالید انداخت.

در سال ۱۳۶۸ سیاست رسمی جمهوری اسلامی مبنی بر کاهش موالید تحت عنوان تنظیم خانواده، اتخاذ و اجرای آن به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، وزارت آموزش و پرورش و سازمان‌های ذیربط واگذار شد.

در سال ۱۳۶۹ شورایی به نام شورای تحدید موالید با تصویب دولت و به ریاست وزیر بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تشکیل و در سال ۱۳۷۰ با ایجاد اداره کل جمعیت و تنظیم خانواده، برنامه‌های جمعیتی گسترش یافت و در تاریخ ۲۲/۲/۲۶ قانون تنظیم خانواده مشتمل بر چهار ماده و دو تبصره در مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۷۲/۳/۲ به تأیید شورای نگهبان رسید.

با توجه به این پیشینه بدست می‌آید، دیدگاه‌هایی که تا کنون در مواجهه با پدیده‌ی جمعیت مطرح شده است، به نوعی دچار افراط و تفریط هستند؛ بدین معنی که یا اصرار بر کنترل و محدودسازی جمعیت و یا تأکید بر عدم کنترل دارند و به موازات طرح این دیدگاه‌ها، کشورهای با الگوبرداری از این دیدگاه‌ها با رشد بی‌سابقه جمعیت و یا کاهش شدید آن روبه‌رو گشته‌اند و از این رهگذر هر دو آسیب دیده‌اند، از این رو بازخوانی دوباره منابع و نگاه مجدد به آنها به منظور کشف منطقی‌ترین و عقلایی‌ترین راه در مواجهه با جمعیت و شیوه‌ی تعامل با آن ضروری می‌نماید.

۱-۳- پیشینه تحقیق

از جمله آثاری که مرتبط با موضوع بحث می‌باشد و به رشته تحریر درآمده است میتوان به موارد ذیل اشاره نمود: محسن خرازی در مجله فقه اهل بیت فارسی، مقاله‌ای را با عنوان: «کنترل جمعیت و عقیم‌سازی» به چاپ رسانده است.

فرج الله نادری، در دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۷۳ پایان نامه‌ای را با عنوان: «کنترل جمعیت از دیدگاه اسلام»،

حسین طهرانی و محمدحسین حکمت، کتابی را با عنوان: «کاهش جمعیت ضربه‌ای سهمگین بر پیکر مسلمین» به رشته تحریر درآورده‌اند.

۱-۴- سؤال‌های تحقیق

قبل از هر تحقیق و پژوهشی یک سلسله سؤالاتی در ذهن پژوهشگر ایجاد می‌شود که این سؤالات دورنمایی برای ایجاد پژوهش و انجام مراحل مختلف آن را برای انسان به وجود می‌آورد و برای پاسخ به این سؤالات، ناگزیر فرد به دنبال منابعی که در زمینه‌ی آن پرسش‌ها، مطالبی را در بردارند رفته و با کمک آن مطالب به پاسخ سؤالات خویش دست می‌یابد.

سؤال اصلی:

۱. مبانی فقهی تحدید و تکثیر نسل چیست؟

سؤال‌های فرعی:

۱. شرط عدم تناسل در نکاح صحیح است یا باطل؟

۲. آیا نسبت به مسأله تحدید یا تکثیر نسل حکم حکومتی راه دارد؟

۱-۵- فرضیه‌های تحقیق

۱. قرآن کریم، اصل اباحه، روایات جواز عزل، عائله سنگین و نفی عسرو حرج از جمله

مبانی فقهی تحدید نسل و نیز آیات و روایات از جمله مبانی فقهی تکثیر نسل می‌باشند.

۲. به نظر می‌رسد که شرط عدم تناسل در نکاح دائم و موقت صحیح می‌باشد.

۳. به نظر می‌رسد که نسبت به مسأله تحدید یا تکثیر نسل حکم حکومتی راه دارد.

۱-۶- روش تحقیق

در این پژوهش از روش توصیفی-تطبیقی کمک گرفته شده است که البته برای شناخت بیشتر مفاهیم حقوقی در شرایط موجود است. بدین ترتیب توصیف و تطبیق شرایط، امور و پدیده‌ها به منظور شناخت بیشتر آنها برای رسیدن به اصول و قوانین موجود است. بدین ترتیب ما با این روش در صدد توسعه مجموعه دانسته‌های موجود درباره تحدید و تکثیر نسل از منظر فقه مذاهب اسلامی و حقوق موضوعه می‌باشیم که با روش تحقیق کتابخانه‌ای، با استفاده از داده‌های موجود

پژوهش‌ها، نظریات دکترین و علمای صاحب سبک، مقالات تألیفی موجود و کتب معتبر بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای جمع‌آوری و نتیجه‌گیری شده است.

فصل دوم:

مفهوم شناسی و مبانی تحقیق

۲-۱- تعاریف و اصطلاحات

مسأله جمعیت از جوانب مختلف و در ابعاد گوناگون همچون فقهی، حقوقی و ... قابل بحث و بررسی بوده است. لذا ما در این فصل به بررسی ادبیات تحقیق و تبیین مفاهیم و واژگان مرتبط با موضوع بحث می‌پردازیم.

۲-۱-۱- جمعیت

در اصطلاح آماری، هر مجموعه‌ای از عناصر متمایز که حداقل یک صفت مشترک داشته باشند، جمعیت یا جامعه آماری نامیده می‌شوند.

نهایتاً در علم جامعه‌شناسی کلمه جمعیت عبارت است از: تجمعی از انسان‌ها که در مکان معینی به نام سرزمین به صورت مستمر سکونت دارند و در طول زمان با توجه به ویژگی‌هایی مانند سن، جنس، نوع آداب و رسوم و ازدواج ترکیب ویژه‌ای یافتند و به صورت خانواده و خانوار در یک منطقه جغرافیایی زندگی می‌کنند.^۱

۲-۱-۲- خانواده

خانواده، مهم‌ترین نهاد اجتماعی و مقدس‌ترین، عظیم‌ترین و پایدارترین بستر تربیت و تندرستی انسان است. خانواده از آن جهت که زیر بنا و ریشه همه نهادهای اجتماعی است، قدرتمندترین کانون اثرگذاری و مؤثرترین مرکز برای ساماندهی یا نابسامانی اجتماعی و عامل تشکیل و سیستم دهی به جامعه می‌باشد. شکی نیست که سلامت جامعه به سلامت خانواده بستگی دارد و اهمیت تأثیر خانواده بر رشد فردی به قدری است که تا کنون هیچ نهادی نتوانسته است جای آن را بگیرد.

شاید به نظر برسد که مفهوم «خانواده» از مفاهیمی بسیار روشن و همه فهم است، به گونه‌ای که

۱. ترابی، علی اکبر؛ تقوی، نعمت الله، فرهنگ جامعه‌شناسی، چاپ اول، تبریز، وزارت برنامه و بودجه مرکز آمار ایران، ۱۳۶۲، ص ۱۶، واژه ۷۴۹.

عامه مردم، اعم از کوچک و بزرگ و باسواد و بی‌سواد، همه آن را می‌فهمند و نیازی به تعریف آن نیست، ولی آن‌قدرها هم ساده نیست. وقتی به منابع واژه‌شناسی مراجعه کنیم، می‌بینیم تعاریف گوناگونی از خانواده شده و صاحب نظران بر اساس تخصص و نیازشان، هر کدام تعریفی از آن ارائه داده‌اند.

در کتاب‌هایی با نگرش‌های متفاوت، تعاریف زیادی از خانواده ارائه شده است، از جمله: خانواده، عبارت است از یک واحد اجتماعی با ابعاد گوناگون زیستی، اقتصادی، روانی، حقوقی و جامعه‌شناختی که عناصر اصلی جامعه را در خود دارد و انعکاسی از اوضاع اجتماعی است.^۱ «خانواده»^۲، از یک کلمه لاتین مشتق شده و کلمه معادل آن به زبان یونانی^۳ است که کلمه اقتصادیات^۴ از آن گرفته شده و بیانگر آن است که پیشینیان در وهله اول، خانواده را یک سازمان اقتصادی می‌دانستند^۵.

«واژه خانواده علاوه بر افراد، به روابط بین آنان نیز اشاره دارد و می‌تواند تا آن جا وسعت یابد که سلسله‌ای از خویشاوندان را در بر گیرد که هم خانه نیستند، اما دارای میراث آبا و اجدادی مشترکی هستند»^۶.

«برخی خانواده را یک سازمان اجتماعی دانسته، بعضی روابط خویشاوندی و همخونی را اساس تشکیل خانواده تلقی کرده‌اند، عده‌ای دیگر عامل اقتصادی و گروهی نیز عوامل روانی و جنسی را سبب پیدایش آن قلمداد کرده‌اند»^۷.

به هر صورت، همان‌گونه که از منابع دیگر هم برمی‌آید، منظور از «خانواده»، مجموعه‌ای از

۱. ساروخانی، باقر، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، چاپ اول، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۸، ص ۱۳۶.

۲. Family

۳. Oikonomia

۴. Economics

۵. نجاتی، حسین، نقش تربیتی پدر در خانواده، چاپ اول، تهران، ژرف، ۱۳۷۴، ص ۲۸، ۲۷.

۶. همان، ص ۳۰.

۷. فرجاد، محمد حسین، آسیب‌شناسی اجتماعی خانواده و طلاق، چاپ اول، تهران، انتشارات منصوری، ۱۳۷۲، ص ۱۱، ۱۲.